

Algimantas Čekuolis

STAIGMENOS

ir kiti žinomi dalykai

LRT Lietuvos nacionalinis
radijas ir televizija

Alma littera

ODĖ PIPIRAMS

BET KURĮ MAŽAI PATRAUKLŲ VALGĮ, TARKIM, senstelėjusį sumuštinį ar stingstančią kiaušinienę, sušlamštume pasigardžiuodami, jeigu būtume alkani kaip vilkai. Arba jeigu gerai užpipirintume. Tik nepagailėkite pipirų ir nenaudokite sumaltų užpernai, nes iš tokių tiek naudos, kiek iš šluotražio, jį sukapojus ir sumalus. Padorioje valgykloje (o gerame restorane – būtinai) yra rankinė pipirmalė, skirta klientams, tik paprašyti reikia. Ja pasinaudojus pasklinda maloniai aitrus kvapas, akys plačiau atsiveria.

Ne, čia neketinu rašyti apie valgių gaminimą. Bet leiskite paklausti: kodėl šviežiai sumalti pipirai tokie patrauklūs? Krienai, garstyčios irgi neblogas dalykas, bet paprastai tinka tik pirmam antram kąšniui pagardinti. O pipirai jaučiami, kol suvalgomas visas patiekalas, nors nelabai aišku, kodėl.

Mes, šiaurinėse platumose gyvenantieji, pipirus naudojame gan saikingai, tačiau kuo toliau į pietus, tuo maistas labiau užpipirintas. Italijoje, o ypač jos pietuose, Kalabrijoje ir Sicilijoje, mūsų vartojami malti pipirai turėtų susigėdę slėptis. Nes ten į sceną išeina raudonieji ankštiniai, švaistydami ugnimi. Arba dar baisiau – tie mažiukai, nago ilgio, pikti kaip gyvatės įkandimas. O juos tuose kraštuose valgo net su makaronais.

Turiu tolimą giminaitį italą. Vilniuje ant palangės jam auginu pipirų krūmą, aplipusį mažomis raudonomis bestijomis. Aš pats prie jo neprisiliečiu. Musės jį apskrenda ratu. Uodai tame kambaryje vasarą nesirodo. Bet kai Džiuzepė atvažiuoja į svečius, tuos velnio bimbiliukus, raudonus ir net žalius, raško ir saujomis burnon kemša. Tada jau gali valgyti net cepelinus. Tada jam jau bet koks maistas tinka. Jo šešiametis sūnus lygiai taip pat – šlamščia rieškučiomis. Ir abu laimingi šaukia: „Peperoncini!“ Paskui visą dieną arijas iš Pučinio operų traukia.

Jie – ne profesionalūs ugnies rijkiai. Visoje Pietų Italijoje panaši „dieta“, Graikijoje taip pat, tik ten tokių dalykų užsieniečiams nesiūlo,

nes žino, kad neįsiūlys. O kai pakliūsite į Pakistaną, Indiją, Bangladešą, iš esmės, kur bebūtumėte visoje tropikų Azijoje, jeigu iš anksto nepasirūpinsite, liksite alkani ir išsprogusiomis akimis. Nors gyventojai ten dažniausiai vegetarai, ir nebūtinai dėl skurdo. Pažįstu turtingų indų vegetarų. Jų pietūs vis tiek – dubenėlis ryžių su skaniais padažais, daug daržovių, žalumynų, šviežių ugningų pipirų. Ir sotūs, ir sveiki, nelabai tunka.

Kur paslaptis?

Mokslininkai išsiaiškino: pipiruose yra kapsaicino. Net mikroskopinei dalelytei patekus į organizmą kyla baisus skandalas: širdis muša, išpila prakaitas, susisuka liežuvis, trykšta ašaros. Tačiau tuojau atsitinka štai kas: kraujuje atsiranda endorfino. Tai natūrali žmogaus organizme gaminama medžiaga, artima morfijui. Sukelia euforiją, mažina skausmus, tačiau žmogus netampa morfinistu. Todėl aitriosios paprikos ir kiti pipirai dabar tapo pasakiškai populiarūs tarp Vakarų jaunimo. Ir savo šaunumą gali parodyti, ir maistas pasidaro skanesnis, jo reikia mažiau. Nes kapsaicinas tarsi botagu suplakęs įaitrina trišakį nervą. Tai mūsų veido šeimininkas, jis valdo ir skonio pojūčio jautiklius. Viskas atrodo lyg gardžiau, o kartais pasakiškai skanu ir, suvalgius net mažą kiekį, – sotu.

Dabar aitriųjų paprikų ir kitų aštrumų dedama net į šokoladą, ledus, į kavą. Išvedamos naujos rūšys, viena už kitą piktesnės. Gal atrodys keista, bet šiose lenktynėse pirmauja britai. Turbūt todėl, kad jų pačių maistas, atleiskite, kaip agurkai su vata. Britai paėmė Bangladešo rūšį *naga*, ją sukryžmino su veislėmis iš Meksikos ir Indonezijos ir išvedė augalą – baisų plėšrūną. Ponas Dievulis tokių dalykų niekada nebūtų prisigalvojęs. Virėjai, kai dirba su tais naujos veislės pipirais, turi dėvėti pirštines ir kaukes. Indijos karinių medžiagų laboratorija iš tų pipirų pagamino dujas riaušėms malšinti. Kai vyriausybė patikrino, šias dujas uždraudė, mat nutarė, kad nežmoniška. O yra žmonių, kurie tuos pipirus valgo žalius. Kodėl nemiršta? Gydytojai ištyrė. Pasirodo, visas deginimo efektas – tik burnoje. Skrandis, jeigu sveikas, pipirus suvirškina nesiraukydamas.

Buvo atliktas eksperimentas. Sumaltų pačių aitrausių pipirų tyrėlę guminiu vamzdeliu, tokiu būdu apeinant burnos ertmę ir stemplę, įpurškė keliems savanoriams į skrandį ir endoskopu stebėjo, ar tai skrandžiui patiks. Nieko ypatingo neįvyko. Skrandžiai reagavo ramiai. Pasirodo, skrandžio gleivinę net patys aitrausi pipirai pažeidžia mažiau negu aspirinas. Nesuprantami stebuklai.

Europa ne pirmą kartą eina iš proto dėl pipirų.

Kai pirmojo tūkstantmečio pabaigoje iškilo islamas ir arabų gentys užkariavo dabartinę Palestiną ir atkirto kelius į Indiją, pipirų ir kitų prieskonių žemę, Europa pradėjo badauti. Kilo epidemijos. Nes be pipirų ir kitų prieskonių – konservantų – nebuvo galima ilgiau laikyti mėsos, ji pažliugdavo, o kiauliena tapdavo nuodinga. Europa blaškėsi ne juokais, matė pasaulio galą, rengė Kryžiaus žygius į Jeruzalę. Ten – siauriausia sausumos vieta, skirianti Viduržemio jūrą nuo Indijos vandenyno. Ideologinė priežastis buvo labai graži – Kristaus kapą išvaduoti iš netikėlių. O tikroji – vėl kaip nors praskinti kelią į Indiją, per Raudonąją jūrą arba nors per dabartinę Turkiją. Bet nepavyko. Kryžiuočiai galų gale buvo sumušti. Tada Kolumbo laivai išplaukė į Vakarų, o Vasko da Gamos flotilė – į Rytus. Abi flotilės turėjo vieną aiškų tikslą – surasti kokį nors kelią į Indiją ir atvežti iš ten pipirų. Vienas nutarė plaukti aplink Žemę, kitas – aplink Afriką.

Taip žmonės išmoko plaukioti toli, buvo atrastas naujas žemynas, vėliau pavadintas Amerika, paskui dar kitas, surastas būdas apeiti Afriką, nekalbant jau apie atrastas begales salų ir salynų. Nuo tada prasidėjo nauja epocha.

Mūsų civilizacijai pamatus padėjo pipirai.

Jeigu norėsite pavalgyti su džiaugsmu, paprašykite, kad padavėja visgi surastų jums tą malūnėlį. Mūsų protėviai turbūt nebuvo patys kvailiausi žmonės, žinojo, ką su kuo valgyti.

DIDIEJI SUKČIAI

VISI VAGYS IR BANDITAI TURI TIKSLĄ PAVOGTI kuo daugiau ir neįkliūti. Tačiau reikia iš karto pasakyti: tokia svajonė beveik niekada neišsipildo.

Viduramžiais taikių gyventojų vaizduotę kaitino kalbos apie plėšikus, kurie tykoja pakelėse, užpuola dvarus ir pilis, o grobį slepia žmogui sunkiai prieinamose vietose. O iš tikro keleivių su kapšu monetų tada pasitaikydavo retai, bet užtai plėšikų medžioklė vyko nuolat. Tuos, kuriems pavykdavo sugriebti didesnę sumą, pražudydavo jų pačių kvailumas ir nemokėjimas elgtis su pinigais. Taip nutiko ir Ričardui Turpinui (Richard Turpin), po Robino Hudo labiausiai žinomam Anglijos plėšikui. Jis buvo paprastas amatininkas, XVIII amžiaus pradžioje Londono priemiestyje atidarė mėsinę. Bet sąžiningas darbas pasirodė daug mažiau pelningas, negu jis tikėjosi. Pradėjo vogti avis ir telyčias. Įkliuvo. Pasisekė pabėgti ir prisidėti prie brolių Gregorių (Gregory) gaujos, siautusios apylinkės miškuose, plėšusios dvarus. Gaują sugavo, bet Turpinui pavyko pasprukti. Prie jo prisidėjo Tomas Kingas, žinomas kaip plėšikas-džentelmenas. Patyrusi pora veikė sėkmingai, bet juos pražudė nusikaltėliams būdingas pasitikėjimas savimi ir godumas.

Kartą Turpinas atėmė iš pasiturinčio pono nuostabų arklį. Užuot pardavęs, pats ėmė juo jodinėti. Plėšikus pastebėjo ir surengė pasalas. Per susišaudymą Turpinas netyčia nušovė Kingą, o pats vėl paspruko. Dabar jo žinioje buvo nemaži lobiai. Pasikeitė pavardę ir tapo arklių augintoju. Atrodė, kad jo svajonė galų gale išsipildė. Pasirodo, ne tik nebuvo gabus verslui, bet ir su arkliais nemokėjo tvarkytis. Kai jo ūkis ėmė žlugti, grįžo prie ankstesnių darbų – kam arklus auginti, kai galima pavogti. Buvo pagautas, kalėjime atpažintas ir pakartas.

Kai baigėsi Amerikos pilietinis karas, daugelis jo dalyvių nenorėjo atsisakyti partizaniško gyvenimo būdo ir pradėti dirbti. Garsiausia tarp šiauriečių tapo brolių Reno gauja, kuri apiplėšė pašto vagoną ir pagrobė 16 000 dolerių. Po to sekė dar keli apiplėšimai. Tai truko dve-

jus metus. Gauja pakliuvo į vėliau išgarsėjusios Pinkertono privačių detektyvų firmos pasalą. Banditai išsibėgiojo, įkliuvo tik vienas. Bet jis išdavė kitus. Jie buvo sugaudyti, bet laukiant teismo įsiutusi minia įsiveržė į kalėjimą ir juos nulinčiavo.

Sėbrai buvo kalti ir dėl garsiojo Džesio Džeimso (Jesse Woodson James) žūties. Jis gan ilgai plėšė bankus ir traukinius. Per pilietinį karą kovojo pietiečių pusėje ir nesutiko pripažinti pralaimėjimo. Už jo galvą bankai buvo paskyrę premiją. Kartą, kai gaujos vadas atsisegė diržą su pistoletais, vienas jo bendrų iššovė jam į pakaušį. Kai bendrų yra daug, visada atsiras vienas, kuris parduos.

Kalbant apie didelius apiplėšimus nepavyko rasti tokių, kurie jų vykdytojams galų gale nebūtų prišaukę bėdos, išskyrus vieną. Tai buvo politinis apiplėšimas, jį įvykdė pasišventę žmonės ir todėl išdavusių išvengta.

1908-ųjų birželio naktį geležinkelio stotelėje Bezdonyse prie Vilniaus grupė lenkų nacionalistų, vadovaujamų Juzefo Pilsudskio, sustabdė traukinį, vežantį Rusijos caro izdo pinigus, ir pagrobė 200 000 rublių (dabar tai būtų 4 milijonai dolerių). Pinigai buvo skirti tramvajaus linijai Vilniuje tiesti, bet atiteko lenkų pogrindžiui. Grupėje buvo 20 žmonių, kai kurie tardyti, bet niekas neišdavė. Po 11 metų Pilsudskis tapo maršalu ir Lenkijos valstybės galva, o trys tos grupės nariai – ministrais.

Vagystėse ir apiplėšimuose geriausiai sekėsi ne banditams, o žmonėms, sugebantiems mąstyti ir kurti tobulus planus. Nusikaltimų pasaulyje tokių nedaug. „Inteligentai“ veikia arba patys, arba samdo banditus. Bet net ir jie anksčiau ar vėliau padaro klaidą ir įkliūva. Turbūt esate skaitę Artūro Konano Doilio (Arthur Ignatius Conan Doyle) detektyvinius pasakojimus apie Šerloką Holmsą ir prisiminate amžiną Holmsio priešą profesorių Moriartį. Pasirodo, buvo toks blogio genijus, Doilis jį tik pagražino. Tai amerikietis Adamas Vortas (Adam Worth). Net policininkai jį vadino nusikaltėlių pasaulio Napoleonu. Kilęs iš neturtingos žydų šeimos, emigravusios iš Prūsijos, per pilietinį karą kovėsi šiauriečių pusėje ir net buvo gavęs seržanto laipsnį. 1869-aisiais Bostone išrausė tunelį po banku ir susišlavė jo kasą. Per-

sikėlė į Europą, Paryžiuje atidarė barą ir nelegalų kazino. Kai policija apčiuopė jo pėdsakus, paspruko į Londoną. Ten sukūrė nusikaltėlių tinklą. Pats gyveno turtingųjų rajone, viešai bendravo tik su aukštuomene. Policija žinojo, kad už daugelio nusikaltimų stovi būtent jis, bet niekaip negalėjo to įrodyti. Gaujos dalyviams Vortas buvo labai reikalingas, nes nusikaltėliai dažniausiai yra menkų protinių sugebėjimų, išmoksta tik du tris triukus.

Galų gale šis veikėjas irgi padarė klaidą. Kai buvo nuvažiuavęs į Belgiją, neiškentė ir užpuolė pašto kariatą. Keli užpuolikai įkliuvo, išdavė vadą ir tas sėdo į kalėjimą.

Didžiosios krizės, kuri prasidėjo 1929-aisiais, metu Amerikoje siautėjo keliasdešimt įvairaus plauko banditų. Žymiausi buvo nesugaunamasis Džonas Dilindžeris (John Dillinger) bei meilužių pora Boni ir Klaidas (Bonnie Elizabeth Parker ir Clyde Chestnut Barrow). Jie veikė įžūliai, paskui save palikdami krūvas lavonų, mažuose miesteliuose užpuldinėdami bankų skyrius, nors nesigėdijo plėšti ir degalines. Gyveno tik šia diena, puikiai žinodami, kad jų laukia žūtis. Ir tikrai, Dilindžerį pasivijo FTB agentų kulkos, o Boni ir Klaidas žuvo nuo Teksaso policininkų šūvių.

Antroje XX amžiaus pusėje pagrobti milijoną pasidarė daug sunkiau. Policija tapo profesionali, turėjo gerus ginklus ir vis tobulesnes technikos priemones. Bankai pinigus ėmė laikyti puikiai apsaugotuose seifuose su signalizacija. Užpuolimų naudojant ginklus ir brutalią jėgą dar pasitaiko, bet didelis grobis jau retas įvykis, o apiplėšimų autoritai beveik visada išaiškinami greitai, kiti – po kurio laiko. Sėkmės galėjo tikėtis tik banditai, gebantys sukurti originalius ir labai gerai parengtus planus. Jie bent kurį laiką pagyvendavo laisvėje.

Didžiausias tobulai suplanuotas ir įvykdytas užpuolimas įvyko Anglijoje 1963 metais. Profesionalus vagis Briusas Reinoldsas (Bruce Richard Reynolds) subūrė gaują ir apiplėšė naktinį traukinį: vienas dalyvis užkopė į šviesoforo bokštą, uždengė žalią šviesą ir pakabino raudoną žibintą; kai traukinys sustojo, plėšikai įsiveržė į pašto vagoną, apsvaigino palydovą ir išsinešė 2 600 000 svarų sterlingų (dabar tai prilygtų 80 milijonų dolerių). Buvo paruošti automobiliai pabėgi-

mui, palikti klaidingi pėdsakai, bet atsitiko taip, kaip visada. Vienas gaujos narys įkliuvo ir išdavė kitus.

Iš esmės, tada ir baigėsi didžiųjų, gerai organizuotų vagysčių ir užpuolimų epocha, kaip prieš tai baigėsi ginkluotų banditų epocha. Tiesa, buvo kelios nemažos vagystės oro uostų bagažo skyriuose, dramatiški šuoliai iš lėktuvo su parašiotu ir kuprine, prikimšta šantažu gautų dolerių. Pasaulis milžiniškas, jame visko pasitaiko. Gal tik verta paminėti didžiausią banko apiplėšimą Prancūzijoje. Jis buvo gan sėkmingas, nes įvykdė ne profesionalūs nusikaltėliai, o prancūzų kariškiai, desantininkai, karo Alžyre veteranai. Albertas Spadžiaris (Albertas Spaggiari), buvęs desantininkas, sužinojo, kad požeminis Nicos banko *Société Générale* izdas yra netoli tos vietos, kur eina kanalizacijos vamzdis. Susirado dar kelis karo veteranus, ir draugužiai, sulindę į vamzdį, ėmė kasti tunelį. Viskas vyko pagal karo meno reikalavimus – brėžiniai, tiksliai kryptis pagal kompasą. Kol kasė, patys sau uždraudė rūkyti, gerti alkoholį, kavą. Norėjo būti geros sportinės formos. Pasiekę banko rūšį, pagrobė 60 milijonų frankų ir gausybę brangenybių, kurias ten laikė žmonės. Saugiai paspruko, kadangi pabėgimas buvo iš anksto parengtas. Bet kas iš to? Vieno užpuoliko meilužė, sužinojusi, kad jos mylimasis apgaudinėja ją su kita, kerštaudama pranešė policijai. Pagautas jis išdavė kitus. Per teismo posėdį Spadžiaris sugebėjo iššokti pro langą (kaip kino filme), nukrito ant stovinčio automobilio stogo, užšoko ant motociklo ir dingo. Atrodo, tikrai neeilinis žmogus buvo. Bet vėl – kas iš to? Slapstėsi 13 metų, kol numirė, taip ir neparagavęs turtuolio gyvenimo. Daugiau tokio masto apiplėšimų nesigirdėjo. O pavojingesni teisiamieji proceso metu dabar uždaromi į metalinį narvą.

Padėtis pasikeitė iš esmės. Senieji plėšimo būdai liko praeityje, jie įamžinami kino ir televizijos filmuose, sykais pasikartoja gilioje provincijoje, ne visai išsivysčiusiose šalyse, arba jų griebiasi nelabai išmintingi kino ir televizijos paveikti žmonės.

Po truputį darosi aišku, kad banką plėšti nėra prasmės. Daug produktyviau įsitaisyti į banką ar įlįsti į bankinkystės sritį kaip kirminui į obuolį ir per banką plėšti žmones. Pelnas kur kas didesnis ir beveik

jokio pavojaus. Nes nėra įstatymų prieš tokį kirminą arba įstatymai labai švelnūs.

Garsus tos rūšies nusikaltėlis – Bernardas Meidofas (Bernardas Maddoff). Jis sugebėjo per daugelį metų „išpumpuoti“ iš žmonių ir įstaigų 50 milijardų dolerių. Schema buvo paprasta: tiems, kurie patikėdavo jam savo pinigus, mokėjo dideles palūkanas, mat tvirtino pinigus gerai investuojąs; o iš tikro palūkanas mokėdavo iš pas jį plaukiančių vis naujų pinigų. Toks būdas vadinasi „piramidė“.

Kita apgavysčių schema dar tik skleidžia lapelius Islandijoje, mieloje mums šalyje, kurioje iš viso tik 315 000 gyventojų. Ten visi arba giminės, arba pažįsta vienas kitą. Islandai šimtus metų sunkiai dirbo ir gyveno velėnomis dengtose bakūžėse. Išmoko panaudoti gamtos resursus – užtvėnkė krioklius ir pastatė hidroelektrines, karštu požemių vandeniu apšildė namus, naudodami modernią techniką sugaudavo daug žuvies ir ją eksportavo. Ginkluotei nereikėjo leisti pinigų, nes juos saugojo karinė Amerikos bazė. Ėmė gyventi geriau negu bet kas pasaulyje, krona tapo stipri kaip mūras. Bet tada juos užvaldė godumas. Norėjosi, kad būtų dar geriau.

Grupė jaunų finansininkų sukūrė schemą. Sudėję pinigus krūvon įkuria bendrovę, kurios kapitalas, tarkim, 10 000 eurų, ir kreipiasi į banką. Kadangi visi pažįstami ir geri draugai, paskolą gauna – milijoną eurų, už kurį perka akcijų. Jų kursas nuolat kyla, nes kyla kronos kursas. Tai matydami, eiliniai islandai irgi pirko akcijų. Kadangi ne visi turėjo pinigų, skolinosi užsienyje. Jiems mielai skolindavo, nes atrodė tokie patikimi žmonės. Iniciatoriai (dabar aiškėja, kad buvo 30 vyrų ir 3 moterys) po pusės metų gavo pusantro milijono, tą operaciją keliolika kartų pakartojė visuose trijuose šalies bankuose, o paskiau išnuomotu lėktuvu, su lagaminais, prikimštais valiutos stambiomis kupiūromis, išskrido į Portugaliją. Ten šilčiau, ten stovi jų jachtos. Kai pasaulis suprato, kas įvyko, Islandijos kronos kursas krito. Susumavus gyventojų ir bankų skolas dabar paaiškėjo, kad jos 10 kartų didesnės negu viskas, ką šalis pagamina per metus. Vidutinei keturių žmonių šeimai tenka du milijonai dolerių skolos. Šalis net ir per 10 metų neišsimokės.

Ne vien tie 33 tautiečiai nusmukdė šalį, bet juos islandai labai norėtų pakarti. Tačiau net ir daug mažesnę bausmę bus sunku tiems gudročiams pritaikyti, nes viskas buvo padaryta teisėtai.

FLIRTAS TELEFONU

VOKIETIJOJE PRIE POTSDAMO UNIVERSITETO VEIKIA kursai „Kaip užmegzti pažintį ir sėkmingai flirtuoti mobiliuoju telefonu ir SMS žinutėmis“. Kursams vadovauja visai rimtas žmogus, radijo laidų vedėjas Filipas fon Zenflebenas (Phillip von Senfleben). Pats jis irgi neblogas flirto specialistas – ėmęs ieškoti kontakto su moterim, 85 atvejais iš šimto jį užmezga. Jo pažinčių sąrašas per paskutiniuosius dvejus metus susikaupė 1200 telefono numerių. Zenflebenas tikina, kad flirtuoti gali išmokti visi, o savo kursų klausytojams pažada, kad po dviejų savaičių kiekvienas iš jų patirs bučinio džiaugsmą.

Seminaras nėra kokia nors lovelasų ar vienos nakties liūtų mokykla. Kontaktai tarp žmonių – viena didžiausių mūsų dienų problemų. Turime ryšių priemonių, apie kurias dar neseniai niekas nė nesvajoto – mobiliuosius telefonus, internetą, o surasti savo antrąją puselę darosi vis sunkiau. Žmonės tarsi tamsoje klaidžioja, savo porą susitinka vyresnio amžiaus sulaukę, bet tos pažintys nebūtinai bus stabilios. Ne kiekvienas eis kiurksoti į barą kažko tikėdamasis. Diskotekoje kiek vyresnis žmogus jaučiasi kvailai, ypač moteris, kuri jau pradėjo maskuoti savo žilstančius plaukus. Vis gilėja nepasitikėjimas savimi, kamuoja baimė padaryti klaidingą žingsnį. Aplink – minios žmonių, bet žmogaus nėra.

Seminaro šūkis: „Žmogus tampa žmogum sakydamas žodį.“ Nieko labai sudėtingo tokia pareiškime nėra. Seminara vadovas tvirtina, kad mes nemokame atskirti reikšmingų žodžių nuo nereikšmingų, tai yra nuo nuvalkiotų, dažnai girdimų ir todėl daugeliu atvejų net visai nustojusių prasmės. Pavyzdžiui, žodis „mielas“ („miela“). Jis tariamas taip dažnai, kad dabar jau visiškai nieko nebereiškia. Ji vartoja

mažą leidžiamai. Praliekę už jį sukildino oser būro uždrausta tetausika rašyba, mokyklos. Kanceliarinė kalba – tik rusiška.

XX amžius vien margas. Pirmasis pasaulinis karas – banga bėgančiųjų nuo fronto į Rytus. Kovos už nepriklausomybę. Kilniausias, labiausiai tėvynę mylintis kulką gaudavo pirmasis. Nuo 1940-ųjų iki pat Stalino mirties Lietuvos inteligentija, karininkija, aristokratija – kiek jos tebuvo likę – žūdavo kovose, buvo žudomi, tremiami arba kitaip tryptami. Hitlerininkai atėję pirmiausia uždarė Vilniaus universitetą, paskui susėmė savarankiškai mąstančius inteligentus ir ištrėmė į Štuthofą.

Giltinė Lietuvoje šienavo išrankiai – jos dalgis kirto tik aukščiau iškilusias galvas. Tad ar reikia stebėtis, kad chamizmas tapo mūsų tautiniu bruožu? Pažiūrėkite, kas vyksta gatvėse, autobusuose. Kaip staigiai išaugo keista naujųjų verslininkų karta, ypač provincijoje – raumeningi, turintys nuosavybės, žinantys, kaip įtikti užsienio firmoms. Netašyti, bet apie tai nesusimąsto, nes turi pinigų ir įsitikinę, kad vien dėl to yra visuomenės etalonas.

Nesakyčiau, kad tai mirtina liga. Iškapoti kviečiai paskui atauga. Taip buvo Amerikoje, ypač jos laukiniuose Vakaruose. Per šimtą metų ataugo ir mūsų javai. Aš matau jaunimą, dirbu su juo. Žinoma, yra visokių, bet svarbiausia – yra nuostabių.

Nesistebėkime, kad chamai ir chamizmas ima viršų. Politikos paviršiuje būtinai atsiras bent vienas ryškus chamas. O jo priedangoje geriau jausis kai kurie kiti, nes jų pačių storžieviškumas tampa lyg ir pateisinamas, mažiau matosi. Gal kam nors paranku tokiu būdu pridengti savo pačių chamiškumą?

PINIGŲ HIPNOZĖ

LIAUDIES IŠMINTIS SAKO, KAD ŽMONĖS, KURIEMS galvoje tik pinigai, dažniausiai būna egoistai, užsidarėliai ir gyvenimą baigia vieniši. Į tai atkreipė dėmesį rašytojai. Dikensas sukūrė Skrudžo paveikslą, Moljeras – Harpagono, Balzakas – Gorijo, Gogo-

lis – Pliuškinio ir taip toliau. Literatūriniai herojai (beveik be išimties), kurie myli pinigus, nemėgsta žmonių. Aš kurį laiką maniau, kad tai pataikavimas skaitytojų masėms, na, ir pavydas: kai pats nelabai turi, bandai niekinti tuos, kurie turi.

Mokslininkai ir psichologai ėmėsi tirti šitą klausimą ir paaiškėjo, kad yra ne taip.

Pinigų turėjimas žmogų veikia – jis pradeda kitaip matyti pasaulį. Tačiau paaiškėjo, kad pinigai nebūtinai turi gulėti banko sąskaitoje ar dėžutėje po lova. Mūsų gyvenimas gali apvirsti aukštytyn kojomis ir tada, jeigu mes nuolat apie juos galvojame, pats galvojimas apie banknotus keičia mūsų elgesį ir santykius su žmonėmis. Psichologai pastebėjo, kad kiekvienas, kurio galvoje skraido saldžios pinigų vizijos, po truputį tampa Pliuškinu. Vietoj natūralaus noro bendrauti su kitais žmonėmis atsiranda pinigų troškimas ir jis vis didėja.

Mūsų smegenyse yra malonių pojūčių centras. Jis daugiapusiškas, bet kartais viršų pradeda imti kokia nors grupė pojūčių arba tik vienas. Taip atsiranda priklausomybė nuo narkotikų, nikotino, saldumynų, azartinių žaidimų.

Daktarė Ketlin Vos (Kathleen Vohs) iš Minesotos universiteto atliko bandymą. Davė studentams skaityti straipsnius apie finansus, o paskui liepė stebėti ekrane daug banknotų, krentančių iš dangaus. Pasirodo, net ir toks žaidimas su pinigais, mintys apie juos jau keičia žmogų. Iškart po pinigų lietaus psichologė liepė studentams atlikti pratimus, kurie buvo specialiai sukurti taip, kad be pašalinės pagalbos jų neišspręsi. Studentai, kurie tik ką ilgai žiūrėjo į sklندانčius banknotus, visokiais būdais stengėsi patys išspręsti uždavinius ir sugaišo tris kartus ilgiau negu kontrolinės grupės studentai, kurie banknotų nebuvo matę. Dar daugiau. Kai į tuos, kurie buvo susidūrę su banknotų vizija, kreipdavosi kiti studentai, tie atsisakydavo padėti.

Realiajame gyvenime situacija panaši. Pasiduodami pinigų magijai žmonės užsisklendžia savyje, visą dėmesį kreipia vien į savo interesus. Ne tik nori veikti patys vieni, bet net laisvalaikį trokšta vieni leisti. Dingsta naujų pažinčių noras. Apskritai nustoja būti visuomeniški.

Daktarė Vos atliko ir kitą bandymą. Vienai grupei studentų davė suskaičiuoti krepšį dolerių, kitai – krepšį balto popieriaus kortelių. Paskiau davė komandą visiems kišti rankas į karštą (aišku, ne į verdantį) vandenį. Nepatikėsite, bet ta grupė, kuri skaičiavo tikrus pinigus, karštį iškentė daug geriau, buvo ištvėmingesnė skausmui.

Kas gi čia slypi?

Psichologinį ir fiziologinį skausmą mes paprastai suprantame kaip visiškai skirtingus dalykus. O iš tikro tai labai panašūs pojūčiai, jie atsiliepia tuose pačiuose arba kaimyniniuose smegenų centruose. Kai žmogus lieka vienišas arba kai miršta jam artimas asmuo, arba kai patiria išdavystę, suaktyvėja tie patys smegenų centrai, kurie suaktyvėja, kai žmogus susilaužo ranką ar koją. Tai patvirtino stebėjimai, kai modernia aparatūra buvo tiriamos gyvų žmonių smegenys.

Turbūt paklausite: jeigu studentai, skaičiavę pinigų, gali kišti rankas į karštą vandenį, išeina, kad vien banknotų vizija veikia kaip skausmą malšinančios tabletės? Tada grynai pinigai turėtų raminti dar labiau.

Kai teismas priteisia, kad skriaudikas nuskriaustam žmogui atsilgintų pinigais, visada būtinai priduriama: jokie pinigai negali atlyginti už psichines skriaudas. Tačiau tyrimai parodė, kad ne visai taip. Pinigai bent iš dalies veikia kaip skausmą malšinantys vaistai.

Kai savo dėmesį koncentruojame į pinigus, kiti žmonės mums pradeda rūpėti mažiau. Jeigu būsime nuoseklūs, pastebėsime, kad pinigai blogai veikia mūsų gyvenimą bendruomenėje, bičiulystes. Nes mintys apie pinigus anksčiau ar vėliau atveda prie svarstymo apie pelną, o juo dalytis paprastai nemėgstama. Miršta natūralus polinkis bendrauti – ir tai labai rimta problema. Jos negalima paaiškinti vien šykštumu.

Mokslininkai įsitikinę, kad yra neurobiologinės priežastys. Tai susiję su jau minėta smegenų vieta, kuri džiaugiasi apdovanojimais, laimėjimais. Jautri elektroninė aparatūra rodo, kad ta vieta tampa aktyvi, kai mus pagiria, kai analizuojame savo poziciją žmonių grupėje, kada galvojame apie pinigus. Dar daugiau. Ta smegenų vieta sugeba įvertinti atplaukiančią iš aplinkos informaciją ir nuspręsti, kas svarbiau – banknotai ar santykiai su žmonėmis. Dažniausiai laimi pinigai.

Taip atsitinka ypač tada, kai mus suvedžioja bičiulis arba apgauna tas, kuriuo visiškai pasitikėjome. Todėl kai kurie psichologai mano, kad šykščių iš prigimties žmonių nėra, bet yra kažkada nuskriausti. Tokie kaupia kuo daugiau turto, bet ne todėl, kad trokšta prabangos, o siekdami kompensuoti gyvenime patirtas nuoskaudas. Banknotai ir čia veikia kaip tabletės nuo skausmo.

Psichologai skeneriu ištyrė smegenis žmonių, laukiančių geidžiamo dalyko: lošėjo, rulete laimėjusio stambią sumą ir laukiančio išmokėjimo, narkomano, kuriam tuoj bus duota porcija kvaišalų. Skeneryje vaizdai buvo tokie vienodi, kad kai tyrėjai tyčia nuotraukas sumaišė, negalėjo atskirti, kuri nuotrauka lošėjo smegenų, o kuri – narkomano.

Apetitą pinigams dažniausiai lydi apetitas maistui. Grupė žmonių buvo skatinama intensyviai galvoti apie pinigus, juos liesti, skaičiuoti. Po to tuos žmones pakvietė prie gausiai padengto stalo ir jie valgė daug daugiau negu kiti kontrolinės grupės žmonės. Ypač daug valgė saldumynų. Nes ir saldumynai, ir turtas „atsišaukia“ toje pačioje smegenų vietoje. Už tai saldainis einant į lovą gali užtikrinti ramų miegą. Bet sugadins dantis.

Sakysite: „Tegul tik likimas man pametėja didelius pinigus, kokį nors aukso puodą arba milijoną. Būsiu laimingas ir tikrai netapsiu niurzgliau vienišiumi.“

Pažįstu turtingų žmonių, mačiau staigiai praturtėjusiųjų. Jie nėra tokie laimingi, kokie manė būsią. Iš pradžių – taip, džiaugėsi, bet labai greitai tas džiaugsmas praėjo. Pinigų magija ta, kad galvojimas apie juos arba jų laukimas mūsų jausmus ir elgesį veikia labiau negu jų turėjimas. Bet taip yra daugeliu atveju. Sakykim, kai labai užsinori ko nors saldaus, gali namus aukštyn kojomis apversti beieškodamas. Bet kai suradai ir suvalgei, tuoj pamiršti malonumą. Apdovanojimų centras mūsų smegenyse veikia keistai, priverčia mus elgtis kaip vaikus. Nesvarbu sugauti peteliškę. Svarbu ją gaudyti.

Kas nors supykęs pasakys: pinigų paskirtis labai aiški – daiktams įsigyti, duonai, už elektrą ar už marškinius susimokėti, ir nėra ko čia daug filosofuoti. Ne visai taip. Pinigai mus veikia ir savaime, nepri-

klausomai nuo jų perkamosios galios. Ir jeigu jiems galvoje skiriame daug vietos, jie gali pakeisti mūsų gyvenimą. Nebūtinai į gerąją pusę.

Kitas dalykas, kad mūsų laikais negalvoti apie pinigus sunku. Viena vertus – sunkmetis, nelabai sekasi galą su galu sudurti. Kita vertus – begalinis srautas, daug informacijos apie pinigus: bankų ir kreditų reklamos, atpiginiimai ir akcijos parduotuvėse. Esame puola mi iš visų pusių, mūsų dėmesys įvairiausiai būdais nuolat kreipiamas į pinigus.

Kokios gali būti pasekmės? Labai aiškios ir nelinksamos. Turbūt pastebite, kad mažėja žmonių gebėjimas puoselėti bičiuliškus santykius. Silpnėja visuomenės sankloda, kiekvienas daugiau paisy tik pats savęs. Ekonominė laisvė, laisvoji rinka mums užtikrina gausybę prekių ir nemažas įplaukas, bet kadangi keičiasi santykiai tarp žmonių, laisvoji rinka pradeda pati sau kenkti. Nes ekonominės laisvės pagrindas – būtinybė pasitikėti vienas kitu. Būtina dirbti ranka rankon su sykais visai svetimais žmonėmis, o nuolat atkakliai galvodami apie pinigus kuo toliau, tuo mažiau tai sugebame. Jeigu visi tapsime vienišiais, laisva ekonomika ims girgždėti ir sustos kaip automobilis be alyvos. Gal būtent dėl to tas automobilis jau dabar trūkčioja.

Tenka mokyti tvarkyti savo mintis. Jeigu pastebime, kad mintys apie pinigus, jų vizija mus ima lankyti dažnai, kelis ar keliolika kartų per dieną, geriau išmokime svajoti apie dangiškus migdolus. Pažabokime save, kol netapome nelaimingi. Na, apie tuos dangiškus migdolus irgi nederėtų persistengti. Visai negalvoti apie pinigus taip pat blogai. Galime prarasti motyvaciją, priešastį bet ką daryti. O tai būtų dar blogiau. Visada dera elgtis išmintingai.

Jeigu pasirodys, kad kalbu ne apie tai, kas iš tikrųjų svarbu, leiskite priminti: šimtai turtingų žmonių, labai turtingų, jau senokai suvokė, kad pakliuvo į spąstus ir bėgioja kaip voverė karuselėje. *Microsoft* įkūrėjas Bilas Geitsas (Bill Gates) visą savo turtą, 32 milijardus dolerių, metė Afrikai gelbėti. Verslininkas Vorenas Bafitas (Warren Buffett), o jis dar turtingesnis, padarė tą patį. Jie nelieka skurdžiai, tik išpažįsta tiesą, kad nepadoru mirti turčiuoliu. Jie nori gyventi kaip žmonės. Deja, tokių dar nėra labai daug.